

BETULA

– NÅGRA ODLINGSERFARENHETER IFRÅN SYDSKANDINAVIEN

BETULA

– SOME CULTIVATION EXPERIENCES FROM SOUTHERN SCANDINAVIA

CECILIA ÖXELL OCH KENNETH LORENTZON

Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp
Område Landskapsutveckling
Box 66
230 53 Alnarp

Keywords:

Betula, birches, ornamental trees, *Betula alleghaniensis* 'Silver'

Foto:

Betula nigra (Cecilia Öxell)

SUMMARY

Besides the tender white birches associated with the Scandinavian landscape, the genus *Betula* includes a number of exotic species showing a much wider variation in bark colour and texture, habit, and other values as ornamentals. The purpose of this article is to present nine birch species that have been cultivated in the south of Sweden for quite some time and to elucidate their history and ornamental values. The species are *Betula albosinensis*, *B. alleghaniensis*, *B. calcicola*, *B. ermanii*, *B. maximowicziana*, *B. nigra*, *B. papyrifera*, *B. platyphylla* var. *szechuanica* and *B. utilis* var. *jacquemontii*, as well as the newly described cultivar *Betula alleghaniensis* 'Silver' culta nova originating from seeds collected about 20 years ago in Connecticut, USA, by Professor Gustav Mellqvist. The new cultivar has a remarkably silvery bark of the basal part of the trunk as compared to the ordinary golden forms.

INTRODUKTION

Björksläktet innehåller inte enbart de skira vita björkar som man vanligtvis förknippar med det skandinaviska landskapet utan innehåller en betydligt rikare variation i färg, habitus och upplevelser än så. Ett antal av dessa arter har under en tid odlats med framgång i Sveriges sydligaste landskap, Skåne. Denna artikel ämnar belysa några av dessa, deras historia och prydnadsvärde. Karl Evert Flinck har upplåtit såväl sitt arboretum som sitt kunnande utan vilka den här artikeln ej kunnat bli till och som vi står i tacksamhet för.

Under de senaste åren har vi över-sköljts av dystra besked om allvarliga

sjukdomar som hotar våra inhemska löv-träd. Att välja träd till våra trädgårdar och parker utan att veta vad framtiden kommer att bjuda på för klimat, odlingsfördelar eller hot är sålunda en stor utmaning. Ett släkte som än så länge inte uppvisat några tecken på några allvarliga sjukdomar i Europa är släktet *Betula*, björkarna. Intresset för släktet har successivt ökat och de senaste decennierna har en hel del nya sorter selekterats. I Europa har detta arbete framför allt letts av ett antal plantskolor i Storbritannien och då främst inom arterna *B. albosinensis*, *B. ermanii*, *B. pendula* och *B. utilis*.

Betula är ett vindpollinerat, monoikt släkte med mellan 30-150 arter beroende på vilken taxonomisk bearbetning man väljer att följa. Släktet inbegriper en stor morfologisk mångfald med allt från små buskar till stora träd och blad vars storlek och form varierar i hög grad.

De flesta associerar släktet direkt till de vita stammar som många, men långt ifrån alla, arter inom släktet har. Det som färgar dessa stammar är ett vax som kallas för betulin. Detta vax kan förekomma mer eller mindre hos vissa arter och det utgör en osäker grund att identifiera en art på. Av den orsaken bör man därför lägga större fokus på blad, hängfjäll och frö då man ägnar sig åt identifieringsarbete.

Om man bör vara restriktiv med att förlita sig på stammarnas karaktär då man identifierar en björk så bör man kanske vara lika generös med att använda sig av dem då man väljer en björk för olika estetiska ändamål. Få härdiga, vedartade släkten kan uppvisa en sådan uppseendeväckande variationsrikedom i stamfärg och textur som björkarna. Med en palett som varierar från vitt till rosa, rödoran-

ge, gul, gyllene brun, skimrande grå till nästan helt svart. Och med texturer som kan skifta från helt släta och glänsande till kraftigt avflagande eller uppspruckna gör släktet mycket omväxlande, spännande och användbart.

UTBREDNING

Björksläktet finner man vildväxande över stora delar av den norra hemisfären på varierande elevation. Då man studerar de olika arternas naturliga växtplatser så upptäcker man att det finns en bred ståndortsamplitud representerad inom släktet där de mest extrema arterna växer på fuktiga översvämningsmarker (*Betula nigra*) och andra som kan uppvisa en tolerans mot motsatta växtbetingelser, det vill säga, näst intill sterila och mycket torra jordar (*Betula populifolia*).

ODLINGSERFARENHETER

Då släktet, med undantag av en del arter och sorter, inte utgör någon nyhet på marknaden finns det en hel del odlingserfarenheter att ta del av. Erfarenheterna utgår från Karl Evert Flinck och Alnarpsparken samt strödda iakttagelser.

Arboretum Flinck är beläget i det lilla samhället Selleberga i anslutning till Bjuv i nordvästra Skåne. Den privata samlingen ägs av Karl Evert Flinck och började 1952 anläggas av densamme. Sedan dess har arboretumet expanderat för att nu innefatta mer än 7 000 registrerade lignoser. Jordmånen i området är i huvudsak lerjord vilket under åren har lett till att jordförbättrande åtgärder har behövts. Nederbörden ligger årligen på omkring 650 mm, platsen tillhör odlingszon I.

Alnarpsparken har gamla anor och

är den plats där SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, har sin sydligaste utpost. Odlingsförhållandena är goda då jorden är en lerig morän-moränlättna med högt pH. Nederbörden ligger på knappt 600 mm/år. Parken innefattar idag omkring 3 000 vedartade taxa eller 9 000 registrerade lignoser. Även Alnarpsparken tillhör zon I.

BETULA ALBOSINENSIS BURKILL – KOPPARBJÖRK (RØDBIRK)

Utbredning

Betula albosinensis är en art med sin hemvist i främst de centrala och västra delarna av Kina. Vanligtvis finner man arten i tempererade lövskogar på en elevation

Fig. 1. Ett ungt exemplar av *Betula albosinensis* tillsammans med *Fargesia murielae* i Tai-bai, provinsen Shaanxi, Kina.

mellan 1000 och 3400 meter över havet. I dessa rika skogssystem finner man den med bland annat *Abies fargesii*, *Pinus armandii*, *Populus wilsonii* och *Tsuga chinensis*. Den västligaste utbredningen finner man i Sichuan och där med varieteten *septentrionalis* som bland annat har något större blad än arten (fig. 1).

Morfologi

Arten är mycket variationsrik men har i sina bästa former en mycket stor potential som ornamentalt träd i de nordiska trädgårdarna. Kopparbjörkens främsta estetiska karaktär är de kopparfärgade stammarna som ofta flagar ymnigt från de vackra stammarna (fig. 2). I naturen kan den bli upp till 30 meter medan den i odling inte brukar bli mer än 15-20 meter

Fig. 2. *Betula albosinensis* från frö insamlat av Joseph Rock.

hög. Bladen är äggrunda till elliptiska och mellan 3-8 cm långa och 2-5 cm breda. Då arten innefattar en stor variation har det under de senaste decennierna selekterats en hel del sorter. 'Ness', 'Chinese Garden' och 'China Ruby' är några exempel på sorter som har valts ut på grund av sina rosaröda toner i barken medan sorten 'Kenneth Ashburner' är mer kanelfärgad.

Odlingserfarenheter

I Alnarp har det sedan ett trettioårigt tillbakalidsats en liten dunge med kopparbjörkar av varieteten *septentrionalis*. Dessa har sedan planteringsstillfället haft en mycket fin utveckling med ljus kopparbruna stammar och ett öppet, luftigt växtsätt. Den täta underplanteringen knyter effektivt ihop området och hjäl-

Fig. 3. Herbariummark från Joseph Rocks insamlingar i provinsen Gansu i Kina. Foto: J. Wagner.

per till att förstärka kopparbjörkarnas vackra stammar.

Även i arboretum Flinck finner man ett vackert exemplar av *Betula albosinensis*. Denna individ har sitt ursprung från en utav Joseph Rocks insamlingar från provinsen Gansu i Kina (fig. 3). Exemplet som har en omkrets på 55 cm lyser på avstånd med sin vackra kopparfärgade och kraftigt avflagnande stam.

Både arten och varieteten tillhör de riktigt häpnadsväckande björkarna och de har en stor estetisk potential i den vackra barken och det luftiga växtsättet som gör dem högst användbara. Då det ofta är barkens karaktär man värdesätter och söker i kopparbjörken är det mycket viktigt att vara medveten om att färgen på stammarna kan variera väldigt från att vara ljust beige till fylligt mörkröda eller bruna. Vill man vara säker på vad det är man köper tillhör den här arten en av de björkar där det finns störst sortiment av sorter att välja ur.

Hårdigheten varierar något inom arten men någonstans mellan zon I och IV beroende på proveniens är troligt.

BETULA ALLEGHANIENSIS BRITTON – GULBJÖRK (GULBIRK)

Utbredning

I naturen finner man gulbjörken i nordöstra Nordamerika på företrädesvis fuktiga och näringsrika marker. Artepitetets betydelse kan man härleda till dess utbredning i Alleghenybergen i östra USA där arten utgör ett karakteristiskt inslag. Även i området kring Great Lakes utgör den ett viktigt inslag och då tillsammans med *Tsuga canadensis*. Arten observerades hösten 2009 norr om New York med

bland annat *Fagus grandifolia*, *Quercus* spp. och Nordamerikas enda avenbok *Carpinus caroliniana*. Vidare kan nämnas att gulbjörken är måttligt skuggtålig och konkurrenskraftig vilket gör den till ett bra exempel på att inte alla björkar tillhör extempionjärerna. Den är mer skuggtålig än många andra björkarter men inte heller den klarar att föröka sig under ett stängt krontak utan kräver störd jord och öppning i krontaket för att kunna reproducera sig.

Morfologi

Gulbjörken upphör aldrig att förvåna sina betraktare. För den som förväntar sig en ljus stam och ett hängande habitus kommer synen av denna art att bli förvirrande. Barken varierar från polerat mörkt brun till gulaktig eller grå. Habitus är upprätt och ger ett kraftfullt intryck. Emedan arten tillhör semipionjärerna kvistrensar den inte sig lika snabbt som extempionjärerna utan behåller även de lägre grenarna under längre tid. I naturen kan den bli så hög som 30 meter vilket dock sällan uppvisas i odlade sammanhang. Bladen är äggförmiga till omvänt äggförmiga och mellan 6-10 cm långa och 3-5,5 cm breda. Höstfärgen är precis som hos resten av släktet gul men denna kontrasterar och framhävs fantastiskt fint mot den glänsande mörka barken. Likheten med andra släkten såsom *Carpinus* och *Prunus* är stor. Även inom släktet kan man hitta arter med stora likheter till gulbjörken. Körsbärsbjörken, *Betula lenta*, delar samma karaktär vad gäller stam och höstfärg. Båda innehåller dessutom ämnet metylsalicylat som gör att det doftar om man skrapar av lite bark. Doften kan liknas vid den hos *Gaultheria*, en del tuggummi eller smaken av den amerikanska drycken

root beer. Då det i odling kan vara svårt att skilja de här båda arterna åt bör man studera honhängets hängfjäll (de franska liljorna) som hos *B. alleghaniensis* är håriga medan de hos *B. lenta* är kala.

BETULA ALLEGHANIENSIS 'SILVER' CULTA NOVA

Odlingserfarenheter

I arboretum Flinck står ett väldigt vackert exemplar av den här arten vars bark är mer silverfärgad. Barken är skimrande av gammeldags oputsad silver. Trädet är uppdraget från frö som Karl Evert Flinck erhöll för 20 år sedan av Professor Gustav Mellqvist insamlat i Connecticut, USA. Plantan har tillvuxit problemfritt och nått ca. 15 meter i höjd och dryga 50

cm i stamomfång. Även under vintern då trädet står avlövat och visar sin oklädda krona är det här exemplaret betagande. Bladutspringet är svagt kopparanstruket under en kort period på våren. Trots att guldbjörken uppvisar en för hortikulturen värdefull variation i stamfärg finns det än så länge inte några selektioner av guldbjörk i handeln. Mycket kan bero på att guldbjörken visat sig överraskande svårt att föröka. Flera försök med såväl konventionell ympning (podning) i både Sverige och Danmark som England har misslyckats kapitalt. Även mikroförökning har prövats utan framgång. Spridningen är idag alltså begränsad till ett enda exemplar (fig. 4).

Fig. 4. Den nybeskrivna sorten *Betula alleghaniensis* 'Silver' med sin glänsande bark likt oputsad silver.

Fig. 5. Den grova barken hos *Betula ermanii* som 2008 observerades väster om Nikko i Japan.

Fig. 6. Det flerstammiga exemplaret av *Betula ermanii* i arboretum Flinck.

BETULA ERMANII CHAM. – KAMTJATKABJÖRK (KAMTJATKABIRK)

Utbredning

Denna art har sitt naturliga utbredningsområde över nordöstra Asien där den växer tillsammans med en mängd olika växter i många olika vegetationssystem. Att den har en så stor utbredning i naturen bär med sig att arten visar upp en stor variation, med många olika utseende beroende på vart man betraktar den. I östra Kina kan man finna den som skogsbildande och i blandade barr och lövskogar på mellan 1000-1700 meter över havet.

I Japan finner man den främst i de norra delarna där den på Hokkaido bildar trädgräns med *Pinus pumila* medan den på lägre elevation kan bli ett större träd. Under en resa i Japan hösten 2008 observerades arten norr om Nikko tillsammans med bland annat *Abies homolepis* och *Fagus crenata* (fig. 5).

Morfologi

Som nämnts ovan varierar utseendet kraftigt beroende på vart man studerar arten. Krüssmann (1976) omnämner arten som "extraordinarily variable!" vilket stödjer empiriska erfarenheter. I odling är vi i Sverige vana vid en vit till beige stam som flagar mer eller mindre ymnigt. De kamtjatkabjörkar som observerades på Honshu 2008 urskiljde sig från de man vanligtvis ser i odling genom att färgen på bark var annorlunda och att barken på en del individer hade en mycket grov textur. Bladen är 5-10 cm långa, triangulära med rak eller hjärtformad bladbas och utgör en bra källa till identifiering. Även de upprätta honhängena kan vara en hjälp vid identifiering samt en dekorativ detalj.

Odlingserfarenheter

Ett vackert exemplar av denna art finner man i arboretumet i Bjuv. Exemplaret tillhandahölls av Hesse för snart 50 år sedan och har över tiden utvecklats väldigt fint. Barken är vit till beige och stöter generöst av stora bitar näver. Stammen smyckas av de tjocka horisontella lenticellerna som man ofta kan se hos arten. Kamtjatkabjörken i arboretum Flinck har nu nått en höjd på 21 meter och har en lågt ansatt krona. Det här flerstammiga exemplaret breder verkligen ut sig och skiljer sig därmed mycket från de kamtjatkabjörkar som odlas i det asiatiska beståndet i Tor

Fig. 7. *Betula ermanii* 'Blush' i brinnande höstfärg, Alnarp.

Fig. 8. *Betula ermanii* 'Mt Apo' i Hörsholms arboretum år 1992.

Nitzelius park i Alnarp (fig. 6). Dessa är betydligt smalare i sitt växtsätt då de inte haft möjlighet att konkurrera om plats och ljus. Arten tillhör utan tvekan en av de mest intressanta för en ökad odling i Skandinavien och många namnsorter finns att tillgå. Förutom det ovannämnda exemplaret odlas även sorterna *Betula ermanii* 'Mount Apoi' i arboretum Flinck och *B. ermanii* 'Blush' i Alnarpsparken. De exemplar av sorten 'Blush' som har odlats i Alnarpsparken sedan slutet av 70-talet och har även de utvecklats till bredkroniga träd som så ofta observerat hos arten då den får tillräckligt med ljus och utrymme. Barken hos dessa är beige till svagt aprikosfärgad och flagar ymnigt av stammarna (fig. 7 og 8).

Då kamtjatkabjörken förekommer över så stort utbredningsområde är här-digheten i odling således mycket beroen-de av vilken proveniens man väljer. Ofta kan man observera att de med ett nordligt ursprung kan medföra problem då de har ett för tidigt utspring i södra Sverige.

BETULA MAXIMOWICZIANA RE- GEL – JÄTTEBJÖRK (ELLEBLADET BIRK)

Utbredning

Främst i Japan finner man denna snabb-växande björk vildväxande i naturen. Där förekommer den från centrala Honshu, upp till Hokkaido och de södra delarna av Kurilerna. Det är framför allt på Hokkaido som arten har sitt huvudsakliga utbredningsområde och kan då iakttas tillsammans med bland annat två andra björkar, *Betula ermanii* och *B. platyphylla* samt brungranen, *Picea glehnii*.

Fig. 9. Bladkanten hos *Betula maximowicziana*.

Morfologi

De flesta björkar planteras för sin vackra barks skull men denna art har ett av sina ypperliga skönhetsvärden i de unika bladen. Jättebjörken har släktets största blad där andra gradens nerver mynnar ut i en vass tand, vilket skapar en vacker fransning av bladkanten. Bladen är i genomsnitt 10,5 x 8,3 cm stora och har en hjärtformad bladbas. Då hösten nalkas antar bladen en gyllengul höstfärg som förvandlar trädet till en flammande fackla. En fin detalj är de långa hängena som sitter 2-4 stycken tillsammans och kan bli upp till 7 cm långa. Barken kan vara vit men är kanske vanligare som grå, rosaaktig eller metalliskt grå (fig. 9).

Odlingserfarenheter

För 20 år sedan erhöll Flinck ett exemplar av den här arten från Arne Jacobsson i

Danmark. Detta träd har sedan dess utvecklats fint och inte lidit av några frostsador. Barken är ljus grå och man kan redan på långt håll se de stora bladen röra sig i vinden. I Japan används arten inom skogsbruket då den växer väldigt snabbt men detta är något som det inte skett några större försök med i Europa än så länge. Här finns det än så länge inte heller några sorter att finna. Arten finns likväl att tillgå och är med sin tillväxthastighet och förmåga att bilda stora volymer på kort tid väldigt intressant för ytterligare odling. Hårdigheten i Sverige är till och med zon III.

Fig. 10. Den spektakulära barken hos *Betula nigra* i Alnarpsparken.

BETULA NIGRA L. – SVART-BJÖRK, FLODBJÖRK (SORTBIRK)

Utbredning

Denna låglandsart förekommer i sydöstra Nordamerika där den har sin huvudsakliga hemvist längst floder och på marker som tidvis översvämmas. Dess förmåga att utstå översvämning skall dock ej över-skattas i odling. I hemlandet kan man även finna den på väl-dränerade marker men det är på det mer fuktighetshållande jordarna som den kan konkurrera och bli mer långlivad. Här finner man den tillsammans med bland annat *Acer saccharinum* och *Ulmus americana* och precis som dessa släpper den sina frö tidigt på sommaren (till skillnad från de andra björkarna vars frö mognar betydligt senare på säsongen) då omgivningarna mer sällan översvämmas. Några andra arter som man kan associera arten i naturen med är *Platanus occidentalis*, *Acer rubrum*, *Salix nigra*, *Alnus serrulata*, *Carpinus caroliniana*, *Gleditsia triacanthos*, *Liriodendron tulipifera*, *Nyssa sylvatica* och *Prunus serotina*.

Morfologi

Artens stora värde ligger främst i den spektakulära barken som flagar av stammen i överflöd och ger ett mycket speciellt uttryck. Under de juvenila faserna av sitt liv går färgen ofta mot de rosa tonerna medan den med ålder blir mörkare och är inte avflagande i lika stor utsträckning. Bladen som kan mäta upp till 8 cm är med sin kilformade bladbas är även de en prydande karaktär och gör det lätt att identifiera arten (fig. 10).

Odlingserfarenheter

Ett av nordens största exemplar av flodbjörken hittar man i arboretum Flinck.

Fig. 11. *Betula nigra* i arboretum Flinck år 1985.

Denna kom från Böhlje för omkring 50 år sedan och mäter nu 18 meter vilket förmodligen gör den till en av nordens största och mest välutvecklade. I arboretumet växer den vackert längst en bäck på ett liknande sätt som man kan finna den i naturen i sydöstra USA (fig. 11).

Även i Alnarp finns ett antal flodbjörkar planterade, både solitärt och i bestånd. Det är intressant att notera hur habitus skiljer sig dem emellan. De som växer solitärt har en tendens att breda ut sig och skapa ganska oregelbundna, rundade och luftiga kronor medan de som växer i bestånd i Tor Nitzelius park snabbt har höjt sina kronor, kvistrensat sig och därmed tydligt uppvisar de spännande stammar-na.

Flodbjörken anses vara hårdig i Sverige upp till odlingszon II men kan vara lynnig då den stundtals kan frysa tillbaka. Dock behöver man ofta inte mis-

strösta allt för mycket om våren om man är rädd att arten gått bort under vintern då det är en av de sista björkarna att slå ut sina blad.

BETULA PAPYRIFERA MARSHALL – PAPPERSBJÖRK (PAPIRBIRK)

Utbredning

Det här är den i naturen vanligaste förekommande björken i Nordamerika och då främst i Kanada. Då den förekommer från den östra till den västra sidan av kontinenten finner man den i en mängd olika vegetationssystem och under många olika förhållanden. Över hela utbredningsområdet kan man finna den i ensartade bestånd av varierande storlek men även i blandad löv- och barrskogar. Arten är mycket skuggkänslig och har ofta svårt att regenerera då konkurrensen av mer

okänsliga, snabbväxande arter såsom *Populus* spp, *Prunus pensylvanica* och *Betula populifolia* är stor. Tillsammans med bland annat *Abies balsamea*, *Picea rubens*, *P. glauca* och *P. mariana* är den dock mera uthållig.

Morfologi

Artens största kvalité är dess bark som vanligtvis är vit men påträffas i även andra färger. Bladen är äggrunda och mellan 5-9 cm långa och 4-7 cm breda. Längst österut i utbredningsområdet, kring New Foundland och Labrador samt längst västerut, kring British Columbia och Vancouver förekommer mörka pappersbjörkar. En sort där man tagit till vara på denna färgvariation på barken från det västliga utbredningsområdet är 'Vancouver' som är en mörkbarkig sort.

Odlingserfarenheter

1985 planterades det en pappersbjörk i Alnarpsparken som sedan dess har odlats med stor framgång och utvecklats till ett kraftigt träd. Förutom den vita till lite rodnande och dekorativa barken är tillväxthastigheten en imponerande karaktär hos denna individ. Arten tillhör de vita björkar som kanske inte sticker ut lika mycket som en del av släktets mer spektakulära arter men kan ändå utgöra ett intressant komplement i odling.

BETULA PLATYPHYLLA VAR. SZECHUANICA SUKACZEV

Namnförbistringen kring denna art är omfattande och komplicerad. I Flora of China förekommer det inte mindre än 17 synonymer. Vart den här arten ska placeras taxonomiskt är svårt att avgöra och på grund av detta så omnämns det exemplar

Fig. 12. Bestånd av *Betula platyphylla* ovanför Minodo-Guchi i Japan.

som växer i arboretumet i Bjuv som *B. platyphylla* var. *szechuanica* då det var namnet som den inhandlades under.

Utbredning

Utbredningsområdet omfattar stora delar av Kina och sträcker sig sedan upp över Nordkorea, Japan, östra Mongoliet upp till Ryssland. I Kina finner man arten på mellan 700-4200 meter över havet under olika förhållanden på allt från torra sydsluttningar till betydligt fuktigare ståndorter antingen i ensartade bestånd eller i blandade bestånd med släkten såsom, *Larix* spp, *Picea* spp, och *Tilia* spp. Hösten 2008 observerades varieteten *Betula platyphylla* var. *japonica* på centrala Honshu i Japan tillsammans med bland annat *Abies firma*, *Larix kaempferi* och *Pinus densiflora* samt i ensartade mindre bestånd (fig. 12).

Morfologi

Arten kan bli upp emot 30 meter hög i naturen. Barken är vit till grå. De exemplar som observerades i Japan under hösten 2008 uppvisade en vit bark med anstrykning av röda toner. Bladen påminner till formen om *Betula pendula* och likheterna med denna art är många, dock innehåller arten inte det vackra och gracilt överhängande habitus som vårtbjörken har. Bladen är triangulära och mellan 3-9 cm långa och 2-7,5 cm breda. Precis som vår inhemska vårtbjörk har denna art även en viktig roll inom skogsindustrin.

Odlingserfarenheter

Det välvuxna träd med en omkrets på 120 cm som växer i arboretum Flinck förvärvades till samling för ungefär 50 år sedan. Barken är vit-beige och till skillnad från många av de träd som går under det här

Fig. 13. *Betula utilis* på berget Tai-bai shan i den kinesiska provinsen Shaanxi.

namnet färgas inte händerna vita av betulin efter att man har berört stammen. En fin egenskap är att det här exemplaret slår ut två veckor tidigare än de andra, en aspekt som kan vara mycket värdefull när längtan efter våren är som störst. Arten är som nämnt ovan väldigt lik våran inhemska *Betula pendula* men den utvecklar inte lika ofta den svarta sprickbark som vårtbjörken ofta gör.

BETULA UTILIS VAR. JACQUEMONTII D. DON – HIMALAYABJÖRK (HIMALAYABIRK)

Utbredning

Himalayabjörken har på senare tid börjat bli allt vanligare i odling och i Sverige har det ofta varit i form av sorten 'Doorenbos'. Artens utbredning följer den enorma bergskedjan Himalaya från väst till öst och in i Kina. Under den här sträckan ändrar arten gradvis utseende från att ha vita stammar i den västra delen av utbredningsområdet till mörka i den östra delen. Ståndorten skiljer sig även den åt i naturen. Generellt kan man säga att den i de västra delarna av utbredningsområdet är torr och kraftigt solbelyst emedan den i de östra är fuktigare och mindre solbelyst. Över det stora område som utgör den här artens utbredningsområde förekommer den givetvis tillsammans med ett stort antal olika arter och listan på associerade släkten är lång. *Abies*, *Acer*, *Juniperus*, *Prunus*, *Rhododendron*, *Sorbus*, *Viburnum* är bara några exempel (fig. 13).

Morfologi

Precis som vad gäller många andra arter inom släktet så finns det flera olika uppfattningar om hur man ska behandla den

här arten taxonomisk. I den här artikeln följer vi bearbetningen av Ashburner & Schilling (1985) där arten delas in i fyra varieteter.

Som ovan nämnt ändrar arten utseende beroende på vart man betraktar den i naturen. I de västra delarna finner man den som mycket vit, kraftigt flagande och med färre, tunnare och mer oregelbundet formade nerver. Dessa karakteristika representeras av varieteterna *occidentalis* och *jacquemontii*. De mörkare har en tät, regelbunden och mer markerad nervatur. Barken hos var. *utilis* kan variera och vara mer eller mindre bemängd med betulin medan var. *pratti* är till synes helt fri från ämnet varpå barken är mycket mörk.

Odlingserfarenheter

Sedan 40 år tillbaka växer ett intagande exemplar av denna art i arboretumet i

Fig. 14. Den vita stammen hos *Betula utilis* var. *jacquemontii* i arboretum Flinck år 1985.

Bjuv. Det har nu en höjd på drygt 22 meter, en omkrets på 195 cm och en bark som är ljus beige och kraftigt avflagande från stammen. På våren då bladen precis börjat slå ut bjuder det på en mycket vacker syn då de långa hängena tecknar sig fint mot den blå himmeln.

Precis som hos många arter inom släktet är det vid användning av denna art viktigt att vara medveten om den stora variation som finns representerad och som lett till att det idag finns en uppsjö av sorter att välja bland (fig. 14).

BETULA CALCICOLA (W. W. SM.) P. C. LI

Utbredning

En art som utan tvekan måste räknas som en kuriositet är denna mycket speciella

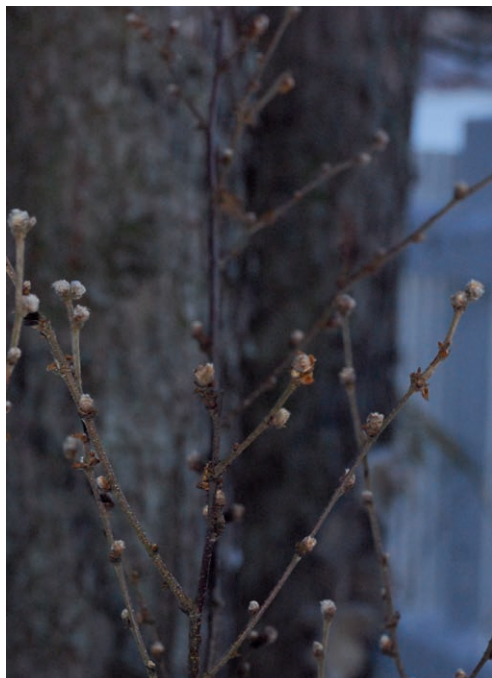

Fig. 15. De ludna knopparna hos *Betula calcicola*
Foto: Rolf Nilsson.

björk från sydvästra Kina. Inom ett relativt begränsat utbredningsområde finner man denna art på mellan 2800-3800 meter över havet i sydvästra Sichuan och nordvästra Yunnan.

Morfologi

I naturen kan arten bli en buske på 4 meter, en höjd som den förmodligen inte når i odling. Barken är svartgrå och bladen är brett äggrunda, läderartade och med en kupad djup nervatur. Buskens mindre grenar, bladskäft, knoppar och bladets undersida är klädda med ljusbrun hårlighet.

Odlingserfarenheter

Arten är, trots att erfarenheterna av den i odling inte går allt för långt tillbaka i tiden, värd att nämna då dess utseende är spektakulärt. Här är det inte barken som hänför och fångar betraktarens intresse utan hårligheten hos främst knoppar och blad. Under sommaren pryds de läderaktiga bladen av ljusbruna hår som tydligt markerar nerverna på undersidan av bladet. Då bladen fälls inför vintervilan framträder de håriga knopparna och hänför även de.

Arten har efter några misslyckade försök nu odlats i 5 år med gott resultat i Axelvold utanför Kågeröd i nordvästra Skåne. Odlingshemligheten finns att finna i artepitetet. *Calcicola* betyder nämligen "som växer på kalk" och kalk är precis vad som behövs för att få ett lyckat odlingsresultat av denna art. På neutrala jordar kan ungplantan planteras ovanpå en till två hinkar med kalkgrus eller gammal putsbruk (fig. 15).

OVANLIGA ARTER I ODLING

Slutligen så finns det några intressanta björkar i odling i Sydsandinavien som är värda att ägnas ett avslutande stycke. Den första arten är den i Japan endemiska *Betula corylifolia*. Ett intagande exemplar av denna finns i Hörsholms arboretum i Danmark. Dess mörka glänsande bark, bladen med en väldigt speciell tandning och blåaktig undersida samt de långa upprätt hängena är kvalitéer som gör denna art mycket odlingsvärd. Notoriskt svår att få äkta plantor i plantskolorna (fig. 16).

En annan av dessa ovanliga björkar är *Betula henriettae* som det sedan ett antal år finns ett exemplar av i Alnarpsparken. Det lilla trädet kommer från frö av Josef Haldas insamlingar i Kina. Denna björk med glansiga blad är nu 2 meter hög och har visats sig ej vara krypande i odling. Två mycket ovanliga arter som odlas i arboretum Flinck är *Betula aetnensis* som är

Fig. 16. Den mörka stammen hos *Betula corylifolia* i Hörsholms arboretum.

ett slankt buskträd med kraftigt vårtiga årsskott, mer än hos någon annan björk. Arten påminner utseendemässigt mycket om *Betula pendula* och har precis som denna tidigare gått under namnet *Betula alba*. Arten är endemisk och växer på vulkanen Etnas sluttningar på osannolikt sydliga Sicilien. Den andra arten är *Betula pami-rica* som beskrevs 1914 och vars naturliga utbredning man finner i Pamiområdet väster om Kina.

SAMMANFATTNING

Denna text syftar till att belysa ett antal arter av släktet *Betula* som har en stor potential att användas mer i park och trädgårdssammanhang. Släktet som hittas i naturen över hela den norra hemisfären, i olika livsformer och med olika uttryck har odlats en del och visat en stor härdighet för Sveriges sydligaste delar. Genom beskrivning av nio utvalda arter och goda odlingserfarenheter av dem hoppas ett intresse för släktet och väckas och nyfikenheten att spira.

REFERENSER

Ashburner, K., 1980: *Betula* – a Survey. The Plantsman, 2(1).

Ashburner, K. & Schilling, T., 1985: *Betula utilis* and its varieties. The Plantsman 7(2).

Bean, W.J., 1970: *Trees & Shrubs Hardy in the British Isles*. Vol I A-C, åttonde utgåvan. Frome and London: Butler & Tanner Ltd.

- Burns, Russel M. & Barbara H., 1990: Silvics of North America: 2 Hardwoods. Agriculture Handbook 654. Washington, DC: US Department of Agriculture, Forest Service
http://www.na.fs.fed.us/Spfo/pubs/silvics_manual/volume_2/vol2_Table_of_contents.htm
[2009-07-27].
- Corneliuson, J., 1997: Växternas namnvetenskapliga växtnamns etymologi. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Flora of China, 1999: Betulaceae. vol. 4
http://www.efloras.org/browse.aspx?flora_id=2&name_str=betula&btnSearch=Search
[2007-10-10]
- Flora of North America, 1997: Betulaceae. Vol. 3
http://www.efloras.org/browse.aspx?flora_id=1&name_str=betula&btnSearch=Search
[2007-10-10].
- Gustavsson, E. & Lorentzon, K., 1989: Svensk Dendrologi. Alnarp: SLU Institutionen för Landskapsplanering.
- International Dendrology Society, 1993: Betula- Proceedings of the IDS Betula Symposium 2-4 October 1992. Richmond: International Dendrology Society.
- Jensen, H.A., Arnklit, F. & Jensen, J., 2003: Anbefalede plantenavne – Recommended Scientific and Danish Plant Names. Köpenhamn: Gads Forlag.
- Krüssmann, G., 1984: The Manual of Trees and Shrubs. Vol 1. Timber Press.
- Lorentzon, K., 1993: *Betula ermanii* cham. 'Apoi' – a new *Betula*-cultivar. Betula- Proceedings of the IDS Betula Symposium 2-4 October 1992. Richmond: International Dendrology Society.
- Lorentzon, K., 1996: Våra trädgårdsväxter. Natur och Trädgård Bokförlag.
- Ohwi, J., 1965: Flora of Japan. Washington: Smithsonian Institution.
- Rehder, A., 1974: The Manual of Trees and Shrubs. 2: utgåvan. New York: Macmillan Publishing Co.
- The RHS Plant Finder (09/10) London: Dorling Kindersley Ltd.
- Santamour, F.S. & McArdie, A., 1989: Checklist of Cultivars in *Betula* (Birch) Journal of Arboriculture 15 (7).
- Tabata, H., 1965: A Contribution to the Biology of Japanese Birches. Memoirs of the Collage of Science, University of Kyoto. Serie B, Vol. XXXII, Nr. 3, artikel 5.
- Wahlsteen, E. & Öxell, C., 2009: Japanska växer ur ordningen Fagales. Lustgården. Västerås: Föreningen för dendrologi och parkvård.
- Öxell, C. & Sjöman, H., 2008: Björkar- inte bara vita stammar. Lustgården. Västerås: Föreningen för dendrologi och parkvård.
- Öxell, C., 2008: *Betula* – Arter och sorter. Magisteruppsats. Område Landskap- sutveckling, SLU Alnarp.